

УДК 340.132

В. Сімутін,

здобувач кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИПИ МЕХАНІЗМУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

Процеси суспільних перетворень, які нині відбуваються у світі, зумовлюють необхідність різностороннього вивчення основ організації та функціонування механізму сучасної держави. Не викликає сумнівів, що ефективна діяльність держави, реальне забезпечення з її боку захисту та втілення в життя прав і свобод людини та громадянина, пов'язані із якісною діяльністю державних органів, які за своєю суттю виступають керуючою матерією здійснення державної влади.

Формування сучасної (з точки зору аксіологічного підходу) держави в Україні неможливе без визначення та класифікації принципів організації та діяльності механізму такої держави. Вказані аспекти зумовлюють актуальність обраної теми дослідження.

Загальні питання з цієї тематики було відображено у працях відомих представників вітчизняної науки М. І. Козюбри, А. М. Колодія, В. В. Копейчикова, Ю. М. Оборотова, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, М. В. Цвіка та інших.

В окрему групу варто виділити російських дослідників, зокрема, С. С. Алексеева, М. І. Байтіна, М. В. Баглая, Е. П. Григоніса, М. М. Марченко, Л. С. Мамута, Ю. О. Тихомірова, В. Є. Чиркіна.

Метою статті є дослідження особливостей класифікації та правової регламентації принципів механізму сучасної держави.

Одна з проблем дослідження принципів функціонування механізму сучасної держави зумовлена відсутністю

єдиного підходу як до класифікації, так і до розуміння сутності цих принципів. Практика сучасного державотворення вимагає усунення цієї прогалини, тобто вивчення кожного елемента системи у його зв'язку та взаємодії з іншими елементами, виявлення впливу властивостей окремих частин системи на її стан в цілому.

Принципи організації і функціонування механізму держави ретельно розглядаються сучасними дослідниками. Так, М. М. Марченко виділяє принцип оптимальності побудови і структури державного апарату, принцип його ефективності, законності і конституційності, високого професіоналізму державних службовців, дотримання високих етичних стандартів членами парламентів і чиновниками, їх повної політичної лояльності [1, 124].

М. В. Баглай і Б. М. Габричидзе виділяють конституційні та інші спеціальні принципи організації та діяльності органів державної влади. Конституційних принципів, на їх думку, вісім: суверенність державної влади; єдність системи державної влади; розмежування предметів ведення і повноважень між органами державної влади Російської Федерації і органами державної влади її суб'єктів; виборність; участь громадян у формуванні (виборах) та діяльності органів державної влади; принцип державної служби в зазначених органах; право оскарження рішень і дій (бездіяльності) органів державної влади до суду; принцип відкритості (гласності) діяльності державних органів. Інші

(спеціальні) принципи організації та діяльності органів державної влади закріплені у федеральних законах, інших нормативно-правових актах про ці органи влади [2, 308].

На думку М. І. Байтіна, принципи механізму держави поділяються на загальні та приватні. Загальні включають в себе конституційні і закріплені в інших законах принципи. До конституційних принципів відносяться: народовладдя, гуманізм, поділ влади, федералізм і законність. До принципів, які закріплені в інших законах, відносяться: верховенство Конституції і федеральних законів над іншими нормативно-правовими актами при виконанні державними службовцями посадових обов'язків; пріоритет прав і свобод людини і громадянина, їх безпосередня дія, обов'язок державних службовців визнавати, дотримуватися і захищати права і свободи людини і громадянина; єдність системи державної влади, розмежування предметів ведення між Російською Федерацією та її суб'єктами; рівний доступ громадян до державної служби; обов'язковість для державних службовців рішень, прийнятих вищестоящими органами та керівниками в межах їх повноважень та відповідно до законодавства Російської Федерації; єдність основних вимог, що пред'являються до державної служби; гласність у здійсненні державної служби; відповідальність державних службовців за рішення, які готуються та приймаються; позапартійність державної служби та відділення релігійних об'єднань від держави; стабільність кадрів державних службовців у державних органах. Приватні принципи організації та функціонування механізму держави М. І. Байтіним докладно не розкриваються, а лише наводяться окремі приклади: змагальність і рівноправність сторін при здійсненні правосуддя; єдність і централізація органів прокуратури та інші [3, 12].

За твердженням О. Ф. Скакун, принципи організації і діяльності державного апарату — це відправні засади, незаперечні вимоги, висунуті до формування і функціонування державних органів.

На думку вченої, до основних принципів організації і діяльності державного апарату слід відносити: 1) пріоритет прав і свобод людини; 2) єдність і поділ влади; 3) верховенство права; 4) законність; 5) ієрархічність — підлеглість по вертикалі; 6) організаційно-правова зв'язаність діяльності державних органів і посадових осіб; 7) поєднання виборності і призначуваності; 8) демократизм методів і стилю роботи; 9) змінюваність; 10) поєднання колегіальності та єдиноначальності; 11) гласність і урахування громадської думки; 12) професійна компетентність; 13) економічність, програмування, науковість; 14) право рівного доступу до державної служби [4, 328].

На відміну від зазначених підходів, Е. П. Григоніс стверджує, що існує лише два протилежних за своєю сутністю принципи організації та функціонування механізму держави — єдиновладдя і поділ влади. При цьому єдиновладдя притаманне механізму неправової держави, а поділ влади, навпаки, механізму правової держави [5, 72].

Аналізуючи наведені підходи щодо визначення поняття принципів механізму держави та їх класифікації, стає можливим дійти наступних висновків. По-перше, принципи механізму держави отримують або безпосереднє вираження у правових актах, або їх зміст «виводиться» із загальних положень та припущень щодо закономірностей відносин та процесів організації та функціонування державних органів. Але основні змістоутворюючі принципи обов'язково мають бути регламентовані у правових актах (безпосередньо або виводитися із їх змісту).

По-друге, у вказаних підходах автори розглядають принципи механізму держави взагалі, а не сучасної держави. У зв'язку із цим якщо ми ставимо за мету визначення та дослідження принципів організації та діяльності механізму сучасної держави (з точки зору аксіологічного підходу), то нам необхідно враховувати особливості такої держави, вимоги, що висуваються перед нею із боку сучасного суспільства та світового співтовариства.

До таких вимог, перш за все, слід віднести гарантованість пріоритетності та реальності захисту та втілення у життя прав і свобод людини і громадянина. Сучасне суспільство вимагає від державних органів, щоб їх діяльність не суперечила, а відповідала цим відправним началам. За для цього сучасна держава і «зв'язується правом» — зводиться у відповідність із такими правами.

З іншого боку, сучасне суспільство вимагає від діяльності державних органів забезпечення доступності та інформативності участі соціуму у таких процесах. Мова йде про електронне урядування, організацію доступу громадян до публічної інформації, отримання певних послуг, справлення обов'язків (електронна податкова звітність), втілення у життя прав (електронний цифровий підпис) та ін.

Не менш важливою вимогою сучасності, яка здійснює вплив на організацію та функціонування механізму сучасної держави, є тенденції глобалізації та інтеграції, які проявляються у необхідності врахування світових проблем і завдань у діяльності сучасної держави, яка не може бути замкнута у своїх територіальних межах, а має бути активним учасником міжнародних процесів. Більш того, у деяких сучасних об'єднаннях (приміром, Європейський Союз) формується особлива система державних органів, які структуруються не тільки на основі внутрішньодержавних інтересів, але й із урахуванням інтересів держав, що входять до такого союзу (інтегративне державне урядування). Цей аспект має суттєвий вплив на специфіку організації державної влади, а саме її суверенітет, бо в Європейському Союзі ми можемо ідентифікувати його певне (відносно держав учасниць) обмеження на користь такого союзу.

У цьому зв'язку О. О. Джураєва вказує, що «під впливом глобалізації відбувається зміна характеру і змісту державної діяльності. Держави все більше займаються глобальними проблемами — злочинність, зміна клімату, «озонові діри», наступ пустель, викиди вуглекислого газу, епідемії, бідність.

В умовах глобалізації у сучасній державі не тільки модернізуються колишні, але виникають нові функції. Серед них — інформаційна безпека, інноваційна діяльність держави» [6, 86].

У свою чергу, Г. Федоренко обґрунтовує, що «під впливом інтеграції проходить процес об'єднання суверенних держав з метою встановлення розширеного економічного простору, де можуть вільно функціонувати товари, послуги, фінанси, інвестиції, робоча сила» [7, 129].

Враховуючи зазначені положення, під принципами механізму сучасної держави слід розуміти закріплені в правових актах (безпосередньо або опосередковано) найбільш загальні, вихідні положення, панівні політичні та правові ідеї, основні засади, керівні настанови, що визначають найважливіші правила, за якими цей механізм організується і функціонує та які відповідають сучасному рівню розвитку суспільства.

При проведенні класифікації принципів організації та діяльності механізму сучасної держави необхідно враховувати три ключових аспекти: 1) відправні начала та політико-правові ідеї, які притаманні діяльності сучасної держави в цілому; 2) організаційні засади здійснення діяльності та ефективності діяльності державних органів; 3) особливі, базисні положення, що вказують як на загальну специфіку врахування потреб сучасного суспільства, так і на особливості окремої національної держави.

Грунтуючись на наведених положеннях, стає можливим провести класифікацію існуючих принципів організації та діяльності механізму сучасної держави на три групи: системні — до яких належать політико-правові принципи, характерні для діяльності сучасної держави в цілому; інституціональні — до яких відносяться принципи, які відображають особливості устрою механізму сучасної держави; функціональні — принципи, які відображують призначення та відправну мету (в тому числі й особливості потреб та вимог соціуму) механізму сучасної держави. Класифікаційним критерієм у даному випадку виступають особливості

устрою та діяльності механізму сучасної держави та його зв'язку із суспільством.

Згідно із запропонованою класифікацією слід виділяти:

Системні принципи механізму сучасної держави, до яких відносяться: розподіл влади (як домінуючий та системоутворюючий принцип), верховенство права, законність, демократизм, суверенність державної влади.

Інституціональні принципи механізму сучасної держави: бюджетне фінансування, особлива підпорядкованість, відповідальність, науковість, компетентність та професійність, ефективність та результативність.

Функціональні принципи механізму сучасної держави: функціональна спрямованість, пріоритетність прав і свобод людини і громадянина, доступність для соціуму (електронне урядування, електронні послуги, участь суспільства у управлінні та ін.), глобальність (врахування світових вимог, проблем і потреб, інтегративне урядування — особливі органи, приміром, у ЄС та ін.).

Слід зауважити, що принцип «пріоритетності та реальності прав і свобод людини і громадянина» віднесено до функціональних принципів не випадково. Бо лише у сучасній державі (з точки зору ціннісного підходу до її розуміння) механізм держави функціонує за умовами не тільки декларування пріоритету прав і свобод людини і громадянина, а й створення реальних процедур захисту та втілення їх в життя.

Також ми маємо визначити, що у рамках цього дослідження поняття «принципи механізму сучасної держави» та «принципи організації та функціонування механізму сучасної держави» розглядаються як тотожні категорії.

Відносно регламентації принципів механізму сучасної держави у правових актах слід звернути увагу на такі положення. По-перше, тип вираження може бути безпосереднім, коли в тексті письмового правового акта (Конституції, закону) прямо формулюються такі принципи (приміром, розподіл влади, визначення порядку організації та

функціонування гілок влади та вищих органів держави, які відносяться до тієї чи іншої гілки), або опосередкований тип вираження, коли в тексті правового акта немає прямого вираження принципу, але його значення виводиться із сутності, сформульованих у даному акті норм (приміром, принцип науковості, або принцип компетентності та професіоналізму) або із сучасних потреб суспільства чи світового товариства (приміром, принцип глобальності).

По-друге, порядок правової регламентації та значення закріплених у нормах принципів механізму сучасної держави розрізняються залежно від виду письмових правових актів. Згідно із зазначеним критерієм, ми можемо ідентифікувати такі види актів: конституція (в якій закріплюються загальні принципи механізму сучасної держави), закони (в яких закріплюються принципи щодо організації і діяльності центральних органів державної влади), підзаконні (в яких закріплюються деякі принципи щодо місцевих органів державної влади) та локальні акти (статути державних підприємств і установ), міжнародні акти (в яких закріплюються принципи організації та діяльності механізму сучасної держави, приміром Європейського Союзу).

По-третє, правова регламентація принципів організації та функціонування механізму сучасної держави може здійснюватися як на внутрішньодержавному, так і міжнародному рівні.

Як зазначає А. Ф. Крижановський, «сьогодні утворився транснаціональний світ, що характеризується кризою інституту національної держави, приматом міжнародного права над внутрішньодержавним, верховенством суверенітету особистості, скороченням і обмеженням контрольних і обмежувальних функцій уряду» [8, 10].

Тобто стає можливим констатувати певні «питання і завдання», що повстали перед механізмом сучасної держави. І, якщо державна влада бажає вирішити такі «питання і завдання» у спосіб, що не буде порушувати потреб та вимог сучасного суспільства, то їх слід, перш за

все, належно регламентувати за допомогою права.

Отже, питання щодо встановлення правової природи принципів механізму сучасної держави є не просто актуальною темою досліджень у галузі теорії держави і права. Поза її вирішення взагалі неможливо забезпечити ефективне функціонування державних органів, реалізацію державою свого соціального призначення та встановити належний рівень взаємовідносин між державою і суспільством.

Сучасна держава має бути відображенням найбільш ефективної і реальної інституціональної системи захисту, забезпечення та втілення у життя прав і свобод людини і громадянина. Причому діяльність такої держави має відповідати, в тому числі, й вимогам світового співтовариства, а у деяких випадках (приміром, Європейський Союз) прямо підпорядковуватися нормам нових інтегративних об'єднань.

У цьому зв'язку розроблення, всебічне наукове обґрунтування, закріплення у письмових правових актах принципів організації та діяльності механізму сучасної держави, є обов'язковою умовою гідного розвитку держави сьогодення.

Ключові слова: держава; сучасна держава; механізм сучасної держави; функції сучасної держави; принципи організації та діяльності механізму сучасної держави.

У статті розглядаються особливості принципів організації та діяльності механізму сучасної держави, питання їх класифікації та правової регламентації. Сформульовано визначення поняття «принципів механізму сучасної держави».

В статье рассматриваются особенности принципов организации и деятельности механизма современного государства, вопросы их классификации и правовой регламентации. Сформулировано определение понятия «принципы механизма современного государства».

The article discusses the features of the principles of organization and operation of the mechanism of the modern state, the issues of classification and legal regulation. The definition of the concept of «the principles of the mechanism of the modern state».

Література

1. Теория государства и права : курс лекций / под ред. М. Н. Марченко. — М. : Зерцало Теис, 1996. — 475 с.
2. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации : учебник / М. В. Баглай, Б. Н. Габричидзе. — М. : Инфра-М, 1996. — 512 с.
3. Байтин М. И. Механизм современного российского государства // Правоведение. — 1996. — № 6. — С. 3–12.
4. Скакун О. Ф. Теория держави і права : підручник : пер. з рос. / О. Ф. Скакун. — Х. : Консум, 2001. — 656 с.
5. Григонис Э. П. Механизм государства : теоретико-правовой аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Эугениус Пранович Григонис. — СПб., 2000. — 430 с.
6. Джураева О. О. Функції сучасної держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Олена Олексіївна Джураева. — О., 2006. — 190 с.
7. Федоренко Г. Загальнотеоретичні проблеми функціонування держави в умовах регіоналізації // Право України. — 2004. — № 11. — С. 129–131.
8. Крижанівський А. Ф. Правова культура на перетині постмодерну і глобалізації // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2002. — № 1. — С. 8–13.